

вернення власності, рівень оплати праці в 2-3 рази нижчий, ніж в Росії. Необхідно обрати нову стратегію економічного розвитку яка, у першу чергу сформує середній клас, забезпечить достойний рівень доходів населенню, розвине демократичні механізми суспільства, сформує ефективний механізм конкуренції.

Ефективність, якість економічного розвитку залежить, у першу чергу, від якості економічних інститутів, а не монетарної політики центрального банку. Висока довіра вкладників до фінансових інститутів дозволяє їм уникати грошових дефіцитів, мінімізувати грошові ін'єкції і мати досконалішу систему підтримки ефективних виробників та оздоровлення збиткових підприємств, що різко знижує кредитні ризики.

Інфляція – це податок, який суспільство сплачує за неспроможності забезпечити високу гнучкість всього виробництва. Інфляційний податок, як і будь-який інший має своїх одержувачів. Для них інфляція – побічний ефект надприбутків, з нею пов'язані їх фінансові і політичні інтереси.

Саме тому сучасна антиінфляційна політика має бути системною, охоплювати всі сфери економічного життя і не повторювати латиноамериканську модель.

Література

1. Кораблін С. Інфляція// Дзеркало тижня. – 2002, № 9. – С. 10.
2. Статистичний щорічник України за 2000 рік. – К: Техніка, 2001.

УДК 339.13.012.434 *Аспір. Н.Л. Станько – НУ "Львівська політехніка"*

ПРОБЛЕМИ МОНОПОЛІЇ ТА МЕХАНІЗМИ ЇЇ ВИЯВЛЕННЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Розглянуто явище монополій у національній економіці. Подається характеристика монополій та розглядаються механізми їх виявлення на ринку України.

Ключові слова: конкуренція, монополія, недосконала конкуренція, монопольні ринки, монопольне становище, монопольне ціноутворення.

Doctorate N.L. Stanko – NU "Lvivs'ka politechnika"

Monopolistic activity as one of impediments for functioning of competition market in national economy

In article there is problem of phenomenon of monopolies to national economy. Monopolies description is described with part of Ukrainian market. Ways are considered for monopolies disclosure.

Key words: competition, monopoly, imperfect competition, monopolistic markets, monopolistic position, monopolistic pricing.

Конкуренція та монополізм завжди співіснують у реальній ринковій економіці. Тому існує проблема визначення монопольного становища суб'єкта господарювання. Чинне законодавство України передбачає, що підприємство займає монопольне становище при володінні часткою ринку в 35 %.

Станом на 1 січня 2001 року органами Антимонопольного комітету України визнано, що на 562 загальнодержавних ринках займають монопольне становище 378 суб'єктів господарювання, а на 5626 регіональних товарних ринках – 3469 суб'єктів господарювання. Загальною тенденцією є скорочення кількості монополізованих загальнодержавних товарних ринків, порівняно з 1995 роком, кількість яких у 2000 році скоротилася на 25,7 %.

Найчисленнішою групою монополізованих товарних ринків (далі МТР) в Україні станом на початок 2002 року залишаються ринки природних монополій, а також суміжні ринки, монополізація яких зумовлена впливом ринків природних монополій.

Наступною за поширеністю групою МТР є місцеві ринки комунальних послуг, що не належать до сфери природних монополій. Зазначена група ринків, до якої належать насамперед ринки послуг оброблення твердих відходів, оброблення рідких нечистот та ритуальних послуг, обіймає шосту частину всіх МТР. Майже 16 % усіх МТР припадає на ринки послуг, надання яких пов'язано зі спеціальними адміністративними обмеженнями. Насамперед ідеться про ринки охоронних послуг, а також послуг доставки та виплати пенсій і грошової допомоги населенню.

Десята частина припадає на монополізовані ринки послуг, пов'язаних із здійсненням функцій держави та самоврядування, наприклад, оформлення та реєстрація документів на право власності на нерухоме майно, включаючи пов'язані з цим інвентаризаційні роботи.

Близько 7 % МТР є ринками, для яких характерні високі природні бар'єри вступу на них суб'єктів господарювання внаслідок великої фондомісткості, обмеженості ресурсів і обмежень за попитом.

Отже, відповідно до чинників, що зумовлюють монополізацію, основну частину МТР в Україні можна поділити на три групи:

- ринки, монополізація яких зумовлена переважно природними чинниками (загальноекономічні включно) – 53,3 % загальної кількості МТР;
- ринки, монополізація яких зумовлена переважно адміністративними чинниками – 25,7 % МТР;
- ринки, монополізація яких пов'язана з етапом становлення ринку – 1,6 % загальної кількості МТР.

Кількість суб'єктів господарювання, визнаних такими, що займають монопольне становище на ринках, становить близько 0,6 % загальної кількості підприємств в Україні (без малих підприємств і кооперативів).

Наявна в Україні система статистичної звітності не дозволяє зробити достатньо точного розрахунку таких показників, як, наприклад, відношення вартості продукції, робіт, послуг, вироблених суб'єктами господарювання, що займають монопольне становище на ринках відповідних товарів, до внутрішнього валового продукту, і передбачає тільки дуже приблизні оцінки вагомості монополізованого сектора в національній економіці [1].

Більшість ринків знаходиться у межах між досконалою конкуренцією та чистим монополізмом. Монополії, встановлюючи надмірні ціни, виступають перешкодою для розвитку конкурентних відносин.

Для здійснення регулювання монопольної діяльності важливо визначати, які ж фірми є монополістами. Для цього здійснюють оцінку надмірної прибутковості фірми, при якій розглядають період, за який нею було отримано надмірні прибутки. Це пов'язано з тим, що прибутковість і витрати підприємства будуть змінюватися у часі, наприклад, у зв'язку зі змінами в економічному житті та циклами інвестування. В умовах конкуренції компанія може одержувати високі прибутки за короткостроковий або середньостроковий період у результаті капіталовкладень у нові продукти або підвищення ефективності, але ці прибутки з часом зменшуються завдяки новим конкурентам, що входять до ринку. Економісти вважають, що можливість одержувати високі прибутки є необхідною для процесу конкуренції тому, що вона є винагородою за нововведення, надає початковий стимул для інвестування, заохочує до входження на ринок нових суб'єктів. Надмірне втручання у цей процес може стати на заваді появі нових конкурентів та зменшити бажання компаній інвестувати.

Для того, щоб визначити випадки монопольного ціноутворення, необхідно показати:

- можливості підприємства щодо підняття ціни до "надмірних" рівнів;
- діяльність підприємства, яка спрямована на отримання конкуренції на ринку, що проявляється у створенні або підтримці панівного становища;
- надмірні ціни, встановлені підприємством.

Перший крок, що демонструє, чи підприємство може утримувати надмірні ціни на ринку, повинен включати: оцінку того, чи не має підприємство панівного положення на відповідному ринку; оцінку перешкод для входження на ринок.

Якщо у підприємства панівне положення, а перешкоди для входження у ринок незначні, то підприємство навряд чи змогло б підтримувати надмірні ціни, оскільки нові конкуренти могли б увійти до ринку та знизити ціни до більш конкурентоспроможних рівнів.

Антиконкурентна поведінка підприємства є основним показником при оцінці ринкової влади підприємства та практики надмірного ціноутворення.

Таким кроком є визначення наявності доказів антиконкурентної діяльності та надмірних цін. Третій крок має визначити, чи ціни є надмірними. Це здійснюється шляхом визначення надмірності рівня прибутковості підприємства. Можлива ситуація, в якій при рівні прибутковості в розумних межах ціни будуть надмірними внаслідок того, що витрати є надмірними (наприклад, неефективність чи марнотратство у придбанні невиробничих речей). Таким чином, надмірні ціни можна виявити: за надмірною прибутковістю; за надмірними витратами.

На практиці через відсутність та ненадійність інформації важко визначити надмірну прибутковість. У кожному окремому випадку часто вступають у дію специфічні чинники, які ускладнюють прийняття простого стандартного підходу.

Для визначення монополіста на практиці використовується двоступенева методика. При достатності доказів зловживання у початковому розслі-

дуванні розпочинається другий етап – повне розслідування. Причиною такого підходу є вимога значного обсягу роботи при існуючих обмеженнях на наявні ресурси та ускладнень для розслідуваного підприємства.

Загальний підхід однаковий на кожному з двох етапів, але рівень детальності аналізу і ступінь доказовості різні. При початковому розслідуванні потрібно опиратись, в основному, на інформацію. При повному розслідуванні потрібно створити більш детальну кількісну інформацію.

На етапі попереднього розслідування необхідно провести розгляд структури ринку, перешкод до входження на ринок, а також діяльності підприємства, включаючи оцінку цін та прибутків. Показники оцінки монопольного ціноутворення поділяють на 5 груп:

- зміни в цінах, які не можна просто пояснити, наприклад, інфляцією чи змінами у витратах;
- збільшення прибутковості, для якої нема очевидних причин;
- збільшення витрат, знову без достатніх причин;
- порівняння з іншими фірмами в Україні або в інших країнах як непрямої доказ обґрунтованості цін;
- цінова політика підприємства як свідчення поведінки, несумісної з конкуренцією на ринку.

Для повного розслідування характерне використання тих самих показників, що й у початковому розслідуванні, але з більш детальним аналізом фінансової інформації та з більшою кількістю обговорень учасниками цього процесу. Фінансовий аналіз має концентруватись, в першу чергу, на визначенні надлишкової рентабельності.

Розслідування надмірного ціноутворення має бути складовою частиною більш детального розслідування структури ринку, перешкод до вступу на ринок та практики стримування конкуренції (антиконкурентної поведінки). За наявності певних доказів щодо антиконкурентної поведінки, може виникнути необхідність у проведенні аналізу цін та прибутків для здобуття остаточного висновку стосовно ймовірності антиконкурентної діяльності. Прикладами можуть служити заяви про дискримінацію цін та угоди про встановлення фіксованих цін. У цілому, колективний аналіз структури ринку, перешкод до входження на ринок, антиконкурентної поведінки і ціноутворення є необхідним для з'ясування вагомості окремих компонентів [2].

Недобросовісна конкуренція наносить збитки споживачам і конкуренції однаковою мірою. На вільному ринку споживачі повинні мати можливість знайомитися з перевагами і недоліками різних варіантів вибору купівель, доступних для них, вільно вибирати серед цих варіантів такий, щоб вони могли купити такі товари і скористатися такими послугами, які найкращим чином відповідають їх потребам. В ідеальному випадку продавці будуть рекламувати свої товари і торгувати ними способом, який дозволить споживачам оцінювати їх і приймати усвідомлені рішення щодо купівлі. На жаль, – це не завжди відбувається таким чином, [3].

Література

1. Антимоніопольний комітет України. Річний звіт, – К.: ЛОГОС, 2001. – 248 с.

2. Антимонопольний Комітет України. Рекомендації щодо монопольного ціноутворення, Куперс енд Лайбранд, жовтень 1997 року.

3. Федеральная Торговая Комиссия США. Семинар. Недобросовестная Конкуренция, Киев, 21-25 апреля 1997 года.

УДК 336.2:390.1.101

Здобувач С.С. Гринкевич⁶ – Львівська КА

ПРО ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ В РИНКОВИХ ЕКОНОМІКАХ

Розкривається зміст таких елементів системи оподаткування як об'єкт оподаткування, джерело сплати податку, одиниця оподаткування, суб'єкт податку, носій податку, податкова ставка, податкові пільги і податкова квота.

Ключові слова: податки, податкові ставки, пільги, квоти.

Doctorate S.S. Hrynevych – Commercial Academy of Lviv

The main elements of tax system in market economies

The essence of elements of tax system, specifically: object of taxation, sources of tax payment, unit of taxation, subject of taxation, bearer of taxation, tax discount and tax quota, is revealed in the present article.

Key words: tax system, market economies, the main elements.

Однією з найголовніших ознак податків є те, що вони характеризуються одностороннім рухом вартості від платників до держави.

Розуміння податку як обов'язкового платежу фізичних і юридичних осіб до відповідних ланок бюджетної системи сприйнятливим тільки для практичних цілей. Кожен податок є не тільки носієм фіскальних відносин, а й виконує певну регулюючу дію; має побічні зовнішні для фіскалу соціальні наслідки. З огляду на це, податки доцільно розглядати не просто як економічну, а й як суспільно-соціальну категорію. Суспільна ціна податків вимірюється втратою частин особистого добробуту конкретними платниками із переміщенням цієї частини через бюджет до всього населення держави. Еволюція фінансових знань про суспільний характер податків нерозривно пов'язана з теоретичною концепцією Суспільних благ. Суспільні блага це такі види благ, джерелом забезпечення яких є кошти державного бюджету. Ті блага, що є суспільними, не виробляються приватною економікою, а забезпечуються тільки державою. Причому, якщо держава – орган з виробництва незамінних суспільних благ, то ці блага реалізуються споживачами за цінами, рівень яких запроваджується за суспільною згодою. Ціною суспільних благ є податки, і оплата суспільних благ – єдине можливе використання податкових надходжень. Завдяки цьому між державою – виробником суспільних благ і суспільством досягається еквівалентна мінова угода "блага – податки".

Розкриття суспільного призначення податків як соціально-економічної категорії, неможливе без визначення її внутрішніх властивостей, тобто функцій. Незважаючи на те, що податки є необхідним елементом централіза-

ції частини вартості ВВП в бюджеті для оплати суспільних благ і засобом перерозподілу цієї вартості між державою та підприємствами й громадянами, можна констатувати, що податки виконують фіскальну, регулюючу, контрольну функцію.

Фіскальна функція забезпечує об'єктивні передумови для формування матеріальної основи функціонування суспільства. З допомогою вказаної функції реалізується велика частина суспільного призначення податків, проявляються конкретні форми утворення грошових фондів держави, які забезпечують виконання покладених на неї функцій.

З огляду на фіскальну функцію держава повинна отримувати не просто достатньо податків, але головне – надійних. Податки як носії фіскальної суті мають відповідати таким вимогам: постійність, стабільність, рівномірність розподілу у регіональному розрізі.

Перша вимога означає, що податки повинні надходити до бюджету не у вигляді разових платежів з невизначеними термінами оплати, а рівномірно протягом бюджетного року в чітко встановленому порядку. Оскільки суспільне призначення податків полягає у забезпеченні витрат держави, то терміни їх сплати мають бути погоджені з періодичністю бюджетних асигнувань.

Суть другої вимоги визначається високим рівнем гарантій того, що передбачені Законом про бюджет на поточний рік доходи будуть отримані в повному обсязі. Немає сенсу встановлювати такі податки, які необхідних гарантій не дають, оскільки в цьому випадку невизначеною стає вся фінансова діяльність держави.

Третя вимога передбачає необхідність забезпечення всіх ланок бюджетної системи достатніми доходами для їх збалансування. Без цього виникає потреба в значному перерозподілі коштів між бюджетами, що зменшує рівень автономності кожного бюджету, ступінь регіонального самоврядування і самофінансування територіальних громад.

Розподільча функція закладена в сутності кожного податку, адже, як зазначалось, податки пов'язані з процесами перерозподілу вартісних пропорцій ВВП і національного доходу між платниками податків і державою. Причому обсяги цих вартісних пропорцій безпосередньо регулюються за допомогою податків. Суть регулюючої функції полягає у впливі податків на різні види діяльності їх платників.

Використання податків як фінансових важелів дуже складна справа, оскільки регулююча функція є обов'язковим явищем а міра впливу податків на вказані вище чинники залежить від фіскально-економічної політики, що є досить суб'єктивним явищем.

З огляду на регулюючу функцію носії фіскально-економічної суті мають відповідати таким засадам: фіскальної достатності (забезпечення необхідного рівня бюджетних надходжень); економічної ефективності (стимулювання підприємницької, інвестиційної, ділової активності через систему податкових пільг, диференціацію ставок оподаткування тощо); соціальної справедливості (фінансове забезпечення соціальних гарантій населення).

⁶ кафедра економічної теорії Львівської КА